

Уляна МЕЛЬНИК

ПРОБЛЕМАТИКА ХУДОЖНЬОГО ОНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРИКАРПАТТІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Презентоване дослідження зумовлене необхідністю теоретичного обґрунтування проблем трансформації історичного міського середовища. Негативні явища все частіше проявляються у історичних містах, серед яких втрата деяких пам'яток архітектури, через несвоєчасний ремонт, невдалу реконструкцію, тощо. Назріла також проблема зникнення автентичних архітектурних деталей з фасадів та заміни пошкоджених фрагментів історичних будинків дешевими еквівалентами і матеріалами. Безповоротну шкоду нанесли стихійні методи за будови та незлагоджений благоустрій, що породжують дисонанс у художній композиції історичного середовища міст.

Прикарпаття — це регіон із виразними традиціями, особливо із історико-архітектурної точки зору. Питання трансформації центральних частин міст є особливо актуальним на сьогоднішній день через загрозу втрати сформованого багатьма епохами історичного характеру середміських осередків.

Проблема міського оновлення недостатньо вивчена. Це питання розглядали своїх працях науковці М. Бевз, В. Вечерський, Є. Водзинський, М. Дьомін, М. Ксеневич, А. Рудницький, Б. Посацький, В. Тимофієнко, Б. Черкес та ін. Громадська думка теж виражає зацікавлення цією темою і занепокоєння проблемами міського оновлення у центральних частинах міст Західної України. На шпальтах місцевих газет та у фаховій літературі можна знайти багато фактів завдання шкоди історичному середовищу, піднімаються питання покращення благоустрою, подальшої забудови, реставрації і модернізації історико-мистецької спадщини. У зв'язку з цим стають все більш важливими пошуки стратегій впливу на ситуацію, що склалася у історичних містах України, зокрема Прикарпаття. Вони формують підґрунтя для здійснення процесів трансформації історичного міського середовища, а також для його подальшого дослідження.

При розгляді даної теми доцільно спиратись на нормативні основи. Проблема оновлення міського історичного середовища окреслена на законодавчо-

му рівні і репрезентує сучасну методичну базу через Закони України «Про охорону культурної спадщини» (від 08.06.2000, зі змінами і доповненнями, внесеними від 16.12.2004), «Про основи містобудування» (від 16.11.1992, зі змінами, внесеними від 08.02.2001), «Про архітектурну діяльність» (від 20.05.1999), «Про планування і забудову територій» (від 20.04.2000) та ін. [4, с. 9–10]. Встановлені нормативи врегульовують питання, пов'язані з обмеженнями і раціональним використанням територій історичних ареалів та об'єктів, охорони і збереження історико-культурних пам'яток, визначення нової термінології тощо. Проте, спостерігаючи хаотичну забудову, невдалі композиційні і колірні вирішення в архітектурному середовищі центральних частин міст, можна виділити низьку ефективність існуючих нормативів.

Упровадження змін у законодавстві є необхідним процесом, однак, ці нові правила повинні працювати на благо, а не на шкоду. У законі України «Про регулювання містобудівної діяльності», який вступив у дію у березні 2011 р., зокрема, у його 31-й статті йдеться про спрощення процесу отримання дозволів для будівництва в історичних осередках [2, с. 18]. Наслідком цього стало те, що прогнозований вигляд об'єкта на стадії проектних пропозицій може і не відповідати на кінцевому етапі здачі в експлуатацію, при цьому пам'яткоохоронці виявляються безсилими, оскільки закон не має зворотної дії. Тому процес втручання в архітектурне середовище стає неконтрольованим. Ця проблема гостро постала і на шпальтах газет, нерідко піднімається тема «химерних новобудов і перебудов», описуються реальні тривожні факти, коли дисонанси виникають в історичній частині міста.

Середмістя відіграє важливу роль, оскільки, часто з ним асоціюється все місто. Як правило, у центральній частині міст розміщені найбільш цінні архітектурні об'єкти з точки зору художності й історичності. Вони відзначаються розпізнавальною індивідуальністю і формують неповторний образ. Самобутність кожного міста, його індивідуальні риси — це калейдоскоп певних чинників: жителі, архітектура, ландшафт та ін. Незважаючи на те, що місто зазнає постійних модифікацій і змін, важливо зберегти його характерний історично сформований образ. До прикладу, композиційна структура приринкових кварталів в Івано-Франківську змінилася не в краший бік. В останні десятиліття на площі з'явилися нові будівлі торгівельно-розважального призначення, які споруджені з порушенням поверховості та історичної спадкоємності. На місці першої міської аптеки новобудова фірми «Надія» на пл. Ринок, 4 (2000 р.), Арс-Дім на пл. Ринок, 14 (2000 р.), Легенда-Центр на пл. Ринок, 18 (2008 р.). Вони аж ніяк не вписуються в архітектурний ансамбль основної історичної площі міста. Ці будівлі порушують попередньо сформовані масштаби і пропорції, художньо-стильову гармонію ансамблю, ретроспективний образ, нівелюють цінність

історико-культурної спадщини середмістя. Тому виходить так, що основна домінанта — Міська ратуша — композиційно втрачає значення [6, с. 261].

Хаотична забудова безповоротно псує краєвиди міст. Ансамблі сакральних споруд часто є одними із основних елементів у композиції середмість. Через порівняно значні висотні параметри і об'єми візуально виявляється їхня роль у формуванні характерного образу і силуету міста. Однак, в останні десятиліття спостерігається переважання суто комерційних пріоритетів над збереженням історичної спадкоємності. Прикладом є житловий будинокпо вул. Незалежності, 179-Б (2004–2005 рр.), який затуляє бані церкви Царя Христа в Івано-Франківську.

Найпоширенішими виявами нехтування історичним характером будівель у середміських осередках є заміна оригінальних дерев'яних вікон та дверей на звичайні пластикові, невідповідне пофарбування площини фасадів будинків, нищення чи ліквідація автентичних архітектурних деталей, скульптур тощо. У результаті, руйнівного удару зазнає усе історичне міське середовище.

В історичному середовищі міст віконні отвори допомагають визначити вік та характер будівлі краще, ніж інші елементи фасаду. Адже концепція вікна постійно змінюється. Скажімо, класицизм віддає перевагу чіткості прямих ліній прямокутних форм; конструкція у вигляді великої літери грецького алфавіту — омега — характерна для стилю модерн; використання стрічкових вікон-притаманне функціоналізму, скляні фасади — постмодернізму і т. ін. Пропорції основних розмірів вікон теж є виразниками їх часової приналежності. Наприклад, у період бароко існувала проблема з виготовленням скла великих розмірів, через те вікна були меншими і рами мали дрібні членування. Натомість у стилі модерн через століття використання нового матеріалу залізобетону і покращення технології виготовлення скла дозволили внести у дизайн вікна інші художньо-конструктивні пріоритети, а саме — великі вікна відповідно до висоти поверхів. Через те параметри змінилися до видовжених по вертикалі пропорцій. Дуже важливо, аби ремонт або заміна вікон виконувались з урахуванням цих чинників. Якщо встановлено, що вікно дерев'яне або металеве є оригінальним, його краще зберегти. Часто пошкоджену дерев'яну деталь можна відреставрувати: вставити нові шматочки дерева або замінити цілі елементи вікна. Правильний догляд, особливо регулярне пофарбування необхідне матеріалу, це може допомогти забезпечити довше життя деталі історичної будівлі [3, с. 546].

Застосування металопластику багато у чому змінило характер і властивості вікон. Традиційне скло легко розбивається і необхідно поводитися з ним із обережністю. Металопластикові вікна і двері користуються великою популярністю, їх все частіше застосовують у історичних будівлях через їх тепло- і звукоізоляційні властивості. Проте, зустрічаються незадовільні випадки, коли

замінюють півкругле арочне вікно на прямокутне через різницю у їх ціні. Прикладом є будинок в Івано-Франківську по вул. Богдана Лепкого, 25.

Парадні двері є частиною будинку, від якої дуже залежить автентичність фасаду. Використання скла — відносне сучасне явище, на противагу дерев'яним фільончастим дверям. Проблема з відновленням забарвлення — ознака пошкодження поверхні матеріалу. Якщо двері є оригінальними, потрібно обдумати можливості їх ремонту або заміни. Втім, заміна повинна бути тотожна історичному еквіваленту. Нерідко трапляється, що замість старих дверей встановлюють сучасні двері з гладкими площинами або замінюють оригінальні замки та ручки дешевою металевою фурнітурою. Для збереження характерного образу фільончасті дерев'яні або ковані металеві двері можна переробити без сильної зміни їх зовнішнього вигляду [3, с. 546].

Історичні будівлі часто потребують ремонту. У вирішенні головного фасаду будинку закладені основна художня ідея і функціональна роль. Декоративні штукатурні роботи надають додаткового звучання архітектурному об'єкту. Від вибору матеріалів, виду штукатурки та паспорту кольорів великою мірою залежить художня складова поставленого завдання. Дуже легко зіпсувати результати кваліфікованої реставрації вибором невідповідного кольору фарби. Слід уникати дуже яскравих фарб у всіх будинках, побудованих до ХХст. [3, с. 549]. Часом трапляється, що для історичних будівель з комерційною метою обирають яскраві насичені кольори, які дуже контрастують із навколишнім оточенням. Це часто робиться у тому випадку, коли весь будинок або його перший поверх експлуатується не для житлових цілей, а для об'єктів господарювання. Звісно, яскраві колірні акценти у міському середовищі мають властивість притягувати погляди людей. Проте, спотворення історичної спадщини не повинно ставати аргументом задля приваблення потенційних клієнтів. Однак реальні факти сьогодення свідчать, що така тенденція існує. Прикладами служать будинки по вулицях Івана Франка, 7, Богдана Лепкого, 36 та 42, Низовій, 5 в Івано-Франківську та ін. Недоречні колірні рішення зустрічаються також на площі Роксолани, 14 у Рогатині, на майдані Різдва, 17 у Галичі. Натомість дійсно вдалі колористичні рішення були підібрані для оновлення ряду історичних будинків в Івано-Франківську, Коломиї, Болехові будівельним кооперативом «Зодчий» у період реставраційно-ремонтних робіт 2000 року. Головний дизайнер фасадів, Олена Наговіцина, за виконану роботу тоді отримала державну нагороду — орден Княгині Ольги II ступеня. В Івано-Франківську ця організація виконала реставрацію Будинку правосуддя по вул. Грюнвальдській, 11 та юнацької бібліотеки по вул. Незалежності, 12 [1, с. 21].

Архітектурні деталі та ліпні профілі — важлива декоративна складова художнього оздоблення. Збереження автентичного вигляду декоративної ліпни-

ни є однією із складових довершеного історичного образу. Трапляються такі, на нашу думку, неприйнятні випадки, коли архітектурні деталі історичних будівель навмисно нищаться. Наприклад, під час ремонтних робіт в одному із будинків на площі Ринок у Львові робітники виявили замуrowані різьблені колони [2, с. 18]. Таке недбале відношення до архітектурних деталей можна пояснити економічною неспроможністю власників будинків належним чином їх відреставрувати або через брак обізнаності і смаку. Адже відомо, що архітектурні об'єкти, які мають збережену історичну і мистецьку цінність, відповідно мають і більшу вартість у порівнянні із звичайними.

Художній метал широко поширений на Прикарпатті у формі дашків при парадному вході, балконних, дверних і віконних решіток. Крім функціонального призначення, вони виконують і декоративну роль у зовнішньому оформленні фасадів. Особливо поширеним кований металевий декор став наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., у період панування стилю модерн. В останні десятиліття художній метал на Прикарпатті теж набуває популярності та відіграє помітну роль у формуванні сучасного архітектурного образу міста [5, с. 73].

Цікавим є застосування кованих виробів у зовнішній рекламі. У центрі історичного міста недоцільно використовувати такі носії реклами, які значною мірою відвертатимуть увагу чи псуватимуть композицію цікавих архітектурних ансамблів. На сьогоднішній день залишається проблема надмірності і подекуди відсутності смаку у використанні різних видів зовнішньої реклами. Зокрема, така ситуація відображена на будівлі торгового центру Глобус (вул. Дністровська, 45-А). Безладне розміщення вивісок, які несуть різноманітну інформацію, створюють неприємне для зору враження хаотичної мозаїки, і за таких обставин втрачається основна функція реклами: сповіщати і приваблювати. Дизайнерське рішення рекламного продукту повинне відзначитися чіткістю через завершений локанічний образ та якісне відтворення у матеріалі. Наприклад, касетони (вивіска, що нагадує консоль), які часто виконують у техніці художньої ковки по металу, вдало вписуються в екстер'єр історичних будинків.

Проблематика оновлення міського історичного середовища на Прикарпатті полягає у загальній економічній нестабільності та недостатній фінансовій спроможності для розвитку регіону, щоб хоча би повторити успіх державних програм міського оновлення, що проводились на Прикарпатті у 1999–2001 рр. Неналежний рівень розвитку питань, що стосуються міського середовища у правовому полі, та низька ефективність запроваджених законів створюють ґрунт для різних способів нехтування правилами охорони історико-культурної спадщини, а також недотримання спадкоємності та композиційної ієрархії домінуючої, акцентної та фонові за будови у проектних підходах. У результаті спостерігається невтішна картина погіршення стану розвитку історичних міст.

Спостерігається за останнє десятиліття стихійна забудова, а також тенденція на здешевлення технологій та матеріалів у проектних методах, що наштовхує на проведення аналогій із радянським періодом. Недалекоглядний комерційний підхід стає мало не основним чинником, що впливає на зовнішній вигляд будівель в історичному середмісті. Проте, якраз об'єкти, що мають збережену історико-мистецьку вартість, повинні цінуватися більше і користуватися підвищеною увагою як з боку фахівців, так і з боку пересічних громадян. У процесі міського оновлення завжди важливо зважати на відповідність стилю, композиційних особливостей уже сформованого і перевіреного часом архітектурного середовища.

1. Буравченко С., Чижевський О. Нова панорама Прикарпаття: Відтворення малих історичних міст регіону // Особняк. — 2001. — № 2 (21). — С. 5–6.
2. Инжуватова Х. «Дрібниці» перебудови // Україна молода. — 2012. — 23–24 листоп. — С. 18.
3. Кэлоэй С., Пауерс А. Элементы стиля: Энциклопедия архитектурных деталей / Пер. с англ. — М., 2006.
4. Історико-містобудівні дослідження Одеси / В. І. Тимофійенко, В. В. Вечерський, О. М. Сердюк, Т. А. Бобровський; За ред. В. В. Вечерського. — К., 2008.
5. Шпільчак У. В. Новітні тенденції у художньому ковальстві на початку ХХІ століття на прикладі м. Івано-Франківська // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Сер.: Мистецтвознавство. — Івано-Франківськ, 2011. — Вип. 21/22. — С. 69–74.
6. Шпільчак У. В. Сприйняття історичного міського середовища у контексті регенерації (на прикладі міст Західної України) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Сер.: Мистецтвознавство. — Тернопіль, 2012. — № 3. — С. 258–263.

Анотація. Стаття стосується проблеми оновлення міського історичного середовища. Розглядаються питання взаємозалежності явища комерціалізації і розвитку міського середовища на Прикарпатті на початку ХХІ століття.

Ключові слова: міське середовище, архітектура, процес трансформації.

Аннотация. Статья касается проблемы обновления городской исторической среды. Рассматриваются вопросы взаимозависимости явления коммерциализации и развития городской среды на Прикарпатье в начале ХХІ века.

Ключевые слова: городская среда, архитектура, процесс трансформации.

Summary. The article concerns the problem of urban renewal of the historical environment. The questions of the interdependence of the phenomena of commercialization and development of the urban environment in the Carpathian region in the early ХХІ-st century.

Keywords: urban environment, the architecture, the process of transformation.